

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

...
...
... ΚΡΙΤΙΚΗ ...

Αγιορείτικων κωδίκων κατάλοιπα ὑπὸ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου
μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως (Παρίσιοι 1925 σ. 77).

Ὁ ἀκαμάτος ἐρευνητὴς τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ γνωστός συγγραφεὺς
κ. Σωφρονίος Εὐστρατιάδης, μητροπολίτης πρ. Λεοντοπόλεως, διὰ τοῦ
ἀνωτέρω νέου ἔργου αὐτοῦ ἐπλούτισε τὴν ἡμετέραν φιλολογίαν καὶ
παρέσχεν ἀρκούσας ἀφορμὰς εἰς τοὺς ἐρευνητὰς πρὸς ἔρευναν διὰ τῆς
ἀναγραφῆς καὶ περιγραφῆς ἀγνώστων μέχρι τοῦδε κωδίκων.

Ἐν τῷ ἀνωτέρω ἔργῳ περιγράφει :

Α Τεσσαράκοντα καὶ ἓνα κώδικας ἐκ τῆς μονῆς τῶν Ἰβή-
ρων μὴ περιληφθέντας ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Λάμπρου (σ. 1—6).

Β Ἐἴκοσι καὶ τέσσαρας κώδικας ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Παντο-
κράτορος μὴ περιληφθέντας ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Λάμπρου (σ. 7—10).

Γ Τρεῖς κώδικας ἐκ τῆς μονῆς Σταυρονικήτα μὴ περιληφθέντας
ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Λάμπρου (11—12) καὶ

Δ Δύο κώδικας ἐκ τῆς ἑαυτοῦ βιβλιοθήκης (13—24), ἐκ τοῦ δευ-
τέρου τῶν ὁποίων ἐκδίδει 18 ἐπιστολὰς τοῦ Μηδείας Θεοφάνους πρὸς
ἄλλους καὶ τὸν φιλόσοφον Ἀμοιρούτζην καὶ τούτου πρὸς τὸν Θεοφά-
νην Μηδείας (σ. 28—37) καὶ τὸ περὶ προνοίας ἔργον τοῦ Μηδείας Θεο-
φάνους ἀκέφαλον (σ. 37—50) προτάσων τούτων σημειώσεις περὶ τοῦ
βίου καὶ τῶν ἔργων Θεοφάνους τοῦ Μηδείας (σ. 24—28)

καὶ παρέχει ἐν παραρτήματι (σ. 53—77) πίνακα ἀλφαβητικῶν τῶν ἐν
τοῖς κώδιξι τῆς βιβλιοθήκης τῆς Λαύρας, τοῦ Βατοπεδίου, τῆς ἐθνικῆς
τῶν Παρισίων, τῆς Ἀμβροσιανῆς καὶ τῶν Βλατέων ἀπαντώντων μελο-
γράφων (σ. 60—77) προτάσων τούτου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ἐκκλησια-
στικοὶ μελογράφοι» σχετικὰς τινὰς παρατηρήσεις (σ. 57—60).

Τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον τῆς πολυτίμου ταύτης ἐργασίας τοῦ κ.
Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, ἧς ἡ ἀξία εἶνε ἀναμφισβήτητος. Ἄξιον ἐν
τούτοις παρατηρήσεως εἶνε ὅτι ὁ κ. Θεμ. Βολίδης ἐν ἀνακοινώσει γε-
νομένῃ τῇ 13 Νοεμβρίου 1924 ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς ἀνέφερεν
ὅτι κατὰ τὴν βραχεῖαν ἐν τῷ ἀγίῳ ὄρει διαμονήν του, κατὰ Σεπτέμ-

βριον τοῦ 1921, εὔρεν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος τοῦ Ἀθωνοῦ
~~τεσσαράκοντα πέντε κώδικας μὴ περιληφθέντας ἐν τῷ κατα-~~
 λόγῳ τοῦ Λάμπρου, τῶν πλείστων τῶν ὁποίων παρέσχε σύντομον περι-
 γραφὴν (πρβλ. καὶ Ν. Ἑλληνομ. τόμ. ΙΗ' τευχ. Δ' σ. 456 ε. "Ενεκα
 ἐλλείψεως εἰσαγωγῆς ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἔργῳ τοῦ κ. Σωφρονίου δὲν γνω-
 ρίζομεν κατὰ ποίαν ἐποχὴν συντάχθη ὑπ' αὐτοῦ ὁ κατάλογος τῶν χει-
 ρογράφων τοῦ Παντοκράτορος καὶ ἐπομένως δὲν δυνάμεθα ἀσφαλῶς
 νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν διαφορὰν, τὴν παρατηρουμένην μεταξὺ τῆς ἀριθ-
 μήσεως τοῦ κ. Σωφρονίου ἀριθμοῦντος εἴκοσι τέσσαρας νέους κώδικας
 καὶ τῆς τοῦ κ. Βολίδου ἀριθμοῦντος τεσσαράκοντα πέντε νέους κώδικας
 τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον αὐτὴ δύναται νὰ προέρχηται καὶ ἐκ μὴ ἐπι-
 μελοῦς ἐρεύνης. Ἀξία ἐπίσης προσοχῆς εἶνε ἡ ἔκδοσις τῶν ἐπιστολῶν
 τοῦ Θεοφάνους Μηδείας πρὸς ἄλλους καὶ πρὸς τὸν Ἀμοιροῦτζην καὶ
 τούτου πρὸς τὸν Θεοφάνην Μηδείας. Ὁ Παπαδόπουλος ὁ Κεραμεὺς
 ἐξέδωκε πρῶτος (1884—1885) τὰς ἐπιστολάς ταύτας ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν
 6 κώδικος τοῦ Γυμνασίου Μιτυλήνης, γεγραμμένου τῷ 1569, προτάξας
 τῆς ἐκδόσεως ταύτης προλεγόμενα, ἐν οἷς καὶ παρατηρήσεις περὶ τοῦ
 βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Θεοφάνους Μηδείας (πρβλ. Μαυρογορδάτειος
 Βιβλιοθήκη ἐν παραρτήματι τοῦ ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' τόμου τοῦ φιλολογικοῦ
 συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως σ. 18—35). Ἐπειτα ὁ Σπυρ. Λάμπρος
 τῷ 1913 ἐπανεξέδωκε τὰς 9 ἐπιστολάς τοῦ Θεοφάνους Μηδείας ἐκ τοῦ
 ὑπ' ἀριθμὸν 1292 κώδικος τῶν Παρισίων γεγραμμένου κατὰ τὸν δέκα-
 τον πέμπτον αἰῶνα συγκρίνας τὸ κείμενον αὐτῶν πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Πα-
 παδοπούλου Κεραμεῶς ἐκδοθὲν καὶ προτάξας καὶ ἐπιτάξας τῆς ἐπανεκ-
 δόσεως ταύτης παρατηρήσεις τινὰς ἀναφερομένας εἰς τὸν βίον καὶ
 τὰ ἔργα τοῦ Θεοφάνους Μηδείας (πρβλ. Ν. Ἑλληνομνήμων τόμ. δέκα-
 τος τευχ. Γ' σ. 258—275). Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων περιττὴ
 ἦθελεν εἶσθαι ἡ ἔκδοσις τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μηδείας Θεοφάνους καὶ
 μάλιστα κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐξεδόθησαν αὐταί, ἄνευ δηλαδὴ συ-
 σχετίσεως πρὸς τὰς ἤδη γενομένας ἐκδόσεις αὐτῶν. Καὶ δικαιολογεῖ
 μὲν τὸ πρᾶγμα ὁ ἐκδότης ἐν σημειώσει τεθείσῃ ἐν τέλει τῶν ἐκδοθέν-
 των κειμένων (ἐν. ἀν. σ. 50) «Ἡ ἐπανέκδοσις τῶν ἐν λόγῳ ἐπιστολῶν
 ἐπεβάλλετο διὰ τὸ ἔγκυρον τοῦ ἐμοῦ κώδικος συμπληροῦντος καὶ διορ-
 θοῦντος ἐν πολλοῖς τὸ τῆς Μιτυλήνης χειρόγραφον, ὡς κατέδειξεν ἡ
 ἐπιτάξις γενομένη τῶν δύο κειμένων παραβολῇ. Ἐλλείψει χώρου
 παραλείπω τὴν καταγραφὴν τῶν μεταξὺ τῶν δύο κώδικων παραλλαγῶν

ἐπισημειώμενος τοῦτο εἰς τὸν πῆλκοντα καὶ ἀσχοληθῆ· κριτικῶς περὶ τὴν ἐκδοσὶν τῶν ἀπάντων τοῦ πατρὸς Μηδείας Θεοφάνους», ἀλλ' ἡ δικαιολογία αὐτῆς δὲν εἶνε ἀρκοῦσα, διότι· εἶνε ὀφθαλμοφανές ὅτι ἡ ἐκδοσις κειμένου ἐκ δευτέρου καὶ τρίτου πρέπει νὰ γίνηται, ἔνεκα σπουδαιότητων λόγων, οἵτινες ἐν τῇ παρόντι δὲν ὑπάρχουσιν, ὡς ἡ σύγκρισις τῶν κειμένων δεικνύει, καὶ πάντοτε ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ ἐκδοθέντα κείμενα, "Ἄλλως τε τὰ πράγματα, ὡς εἰκάτω, ἔχουσιν ἄλλως. Ὁ ἐκδότης νομίζων, ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Θεοφάνους Μηδείας ἦσαν ἀνέκδοτοι ἐξέδωκεν αὐτὰς τύποις, ἔπειτα δὲ ἐν τέλει τῆς ἐκτυπώσεως πληροφορηθεὶς ὅτι αὐταὶ ἔχουσιν ἐκδοτὴν ἠθέλησεν ἐκ τῶν ἐνόητων νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐκδοσὶν ταύτην διὰ τῶν ἐν τῇ σημειώσει γραφέντων. Τὴν εἰκαρίαν αὐτοῦ ταύτην στηρίζω ἐπὶ τῶν προλεγομένων τοῦ συγγραφέως, ἐν οἷς μεταξὺ ἄλλων παρατηρεῖ· «Περὶ τοῦ Μηδείας Θεοφάνους οὐδὲν μέχρι τοῦδε ἐγγράφη συστηματικῶς, οὐδ' ἠεῖώθη προσοχῆς ἐκ μέρους τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, διὰ τοῦτο τὰ νῦν διὰ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ γνωριζόμενα περὶ αὐτοῦ ἀποτελοῦσι πολύτιμον ὕλικόν σχετιζόμενον πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ βίον καὶ τὴν δρασὶν αὐτοῦ τὴν τε φιλολογικὴν καὶ ποιμαντορικὴν καὶ τὸν βίον τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς βαρυστενάκτους χρόνους τῆς ἀλώσεως καὶ τοὺς ἀμέσως μετ' αὐτὴν (ἐν. ἀν. σ. 24) καὶ «Μετὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μηδείας καλὸν ἔκρινα νὰ γνωσθῆ καὶ ἡ περὶ Προνοίας πραγματεία αὕτη καίτοι ἐστερημένη τῆς ἀρχῆς αὐτῆς διότι ἐκτός τοῦ ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἀπόγραφον ἠδυνήθημεν νὰ εὑρω τὰς βιβλιοθήκας ἐρευνῶν ἵνα συμπληρώσω τὰ ἐλλείποντα τοῦ ἐμοῦ κώδικος ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου καὶ δὴ τὰς ἐγκατεσπαρμένας ἐν αὐτῇ κρίσεις περὶ τῶν ἔργων Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ καὶ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου» (ἐν. ἀν. σ. 27). Τὰ ἀνωτέρω εἶνε φανερά ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ γραφῶσιν, εἰὰν ὁ γράφων, ὅτε ἔγραφε ταῦτα, ἐγνωρίζεν ὅτι ἡ περὶ προνοίας συγγραφὴ εὔρηται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 6 κώδικι τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Γυμνασίου Μιτυλήνης καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 185 τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων (πρὸβλ. Ἐκκλ. ἀληθ. τόμ. Γ' σ. 418 καὶ ἐνθ. ἀν. σ. 50). Καὶ ἡ παρατήρησις δὲ τοῦ ἐκδότη· «Εἰκάτω δὲ ὅτι ὁ ἐν λόγῳ Μανουὴλ Παλαιολόγος εἶνε νεώτερος υἱὸς τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου, ἀδελφοῦ τοῦ τελευταίου αυτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου» (ἐν. ἀν. σ. 27) δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γραφῆ, εἰὰν ὁ ἐκδότης εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐκδοσὶν τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμῆος ὅσας σημειοὶ «Ἡ προτελευταία ἐπιστολὴ (ἀριθμ. 8) ἐπέμ-

φθη Μανουὴλ Παλαιολόγῳ, ἀνδρὶ εὐγενεστάτῳ· τοῦτον δέ, ἀπόγονον ἴντα ἀναμφιβόλως τοῦ τελευταίου οἴκου τῶν Παλαιολόγων, δὲν εἰρήσσω ἀναφερόμενον παρὰ Δουκαγγίῳ (Aug. Fam.) ἀλλὰ καὶ δὲν δι-
 σταζῶ νὰ συνταυτίσω τῷ ὁμωνύμῳ τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου υἱῷ, ὅστις, ὡς ἔγνωσται, δραπετεύσας ἐκ Ρώμης ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ὁ κατακτητῆς Μωάμεθ ὁ Β' περιποιήθη τοῦτον ἡγεμονικῶς δωρη-
 σάμενος αὐτῷ χρήματα, ὑπηρετάς καὶ χωρία» (Μαυρογορδ. βιβλ. σελ. 23).

Ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ καταλόγῳ ἀναφερομένων χειρογράφων σπουδαῖον ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1 ἐκ τῆς βιβλιο-
 θήκης τοῦ συγγραφέως (σ. 13 ἔ.). Τὸ χειρόγραφον ὅμως τοῦτο οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ὁ γνωστὸς νομοκάνων τοῦ Μανουὴλ τοῦ Μαλαξοῦ, ὁ σω-
 ζόμενος εἰς πλεῖστα χειρόγραφα. Τοῦναντίον ἀρκοῦντως σπουδαῖον εἶνε τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 24 χειρόγραφον τῆς μονῆς Παντοκράτορος (σ.10) τὸ περιέχον ἔργα τοῦ Ἰωσήφ Καλοθέτου. Λεπτομερῆ περιγραφὴν τοῦ
 χειρογράφου τούτου παρέσχεν ἡμῖν ὁ Δανιὴλ Στεργιάδης Παντοκρα-
 τορημὸς ἐν Ἐκκλ. ἀληθεῖα τόμ. Δ' σ. 221 ἔ. Ἄξια δὲ ἰδίας προσοχῆς καὶ ἐρεῦνης τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 37 καὶ 40 χειρόγραφα τῆς μονῆς Ἰβήρων, τὸ πρῶτον τῶν ὁποίων περιέχει 30 λόγους «πολλοῦ λόγου ἀξίους» κατὰ παρατήρησιν τοῦ συγγραφέως, τὸ δὲ δεύτερον τοὺς ἑκατὸν πενή-
 κοντα ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ ἐν μέτρῳ ἱαμβικῷ τοῦ Ἰωσήφ Τορνόβου.

Κ. Γ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ἄρχ. Δημ. Γεωργιάδου πρ. καθηγητοῦ. Τὸ βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν.
 Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Νέας Σιών. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1924 σ. 49.

Ὁ ἀρχιμανδρίτης κ. Δημ. Γεωργιάδης πρόφην καθηγητῆς τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς σχολῆς, ὁ γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων ἔργων ἀναφερομέ-
 νων ἰδίᾳ εἰς τὸ κανονικὸν δίκαιον συγγραφεὺς ἐπλούτισε πρὸ τίνος τὴν ἡμετέραν θεολογικὴν φιλολογίαν διὰ τοῦ ἀνωτέρου αὐτοῦ ἔργου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιμελοῦς ἐρεῦνης καὶ ἐξετάσεως τῶν πηγῶν, ἀνα-
 πτύσσει ἐν τῶν σπουδαιότερων ζητημάτων τοῦ κανονικοῦ δικαίου, τὸ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν. Φρονῶν ὅτι «ἡ ἀντικειμενικὴ ἔκθεσις ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ κανονικῆς ἀπόψεως, ἀρχῆθεν μέχρι σήμερον, θὰ φέρῃ εἰς συμπέρασμα μᾶλλον σύμφωνον πρὸς τὴν ἀλήθειαν» (σ. 1) καὶ διακρί-
 νων ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τοῦ ζητήματος τρεῖς περιόδους, τὴν πρῶ-
 τ η ν διικνουμένην μέχρι τοῦ πέμπτου αἰῶνος (σ. 1—17), τὴν δευτέ-
 ρ α ν ἀπὸ τοῦ πέμπτου αἰῶνος μέχρι τοῦ σχίσματος (σ. 17—32) καὶ

τὴν τρίτην ἀπὸ τοῦ θεσπύτου αἰῶνος καὶ ἐξῆς (σ. 32—45) καταλήγει μετὰ ἐπιμελῆ τῶν πηγῶν ἔρουναν εἰς τὸ γενικὸν συμπέρασμα «ὅτι ἡ μὲν ἀνατολικὴ ἐκκλησία θεώρητικώτερα οὖσα καὶ ὁρμωμένη ἐκ τῆς αὐστηραῆς περὶ αἰρετικῶν φράσεως τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐκ δογματικο-θεολογικῆς ἐρεῦνης ἐμόρφωσεν ἀρχαιότατον κανονικὸν ἔθος ἀναβαπτισμοῦ τῶν αἰρετικῶν παρ' οὗ παρεξέκλινε πῶς κατόπιν ἐκ καθαρῶς πρακτικῶν λόγων, εἰσάγουσα εἰς τὸν κανόνα τὴν κατὰ τὰς περιστάσεις οἰκονομίαν τοῦ μὴ ἀναβαπτισμοῦ καὶ τοῦτο ὅσω μᾶλλον ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία καὶ δὴ ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πλείω ἀποκτᾷ κυβερνητικὴν πείραν καὶ συνείδησιν. Ἡ δὲ δυτικὴ ἐκκλησία, ἡ πάντοτε πρακτικώτερα, λίαν ἐνωρὶς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ οἰκονομίας συναίσθησιν λαβοῦσα καὶ γενικώτερα σχέδια ἐπιδιώκουσα ἐμόρφωσεν ἀρχαῖον ἔθος τοῦ μὴ «ἀναβαπτισμοῦ» (σ. 48).

Ἄξια ἰδίως προσοχῆς καὶ ἐρεῦνης εἶνε αἱ ἰδέαι καὶ σκέψεις, αἵτινες ὠδήγησαν τὸν συγγραφέα εἰς τὸ ἀνωτέρω συμπέρασμα. Κατ' αὐτὸν ἐν τῇ ἀδιαιρέτῳ ἔτι μᾶ ἐκκλησίᾳ ὑπάρχει μεγάλη διαφωνία περὶ τὸ βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν καὶ περὶ τὰς συνθήκας ἐν γέγει τούτου. Πῶς ἐξηγητέα ταῦτα περὶ οὗτω μεγάλου μυστηρίου. Εἶναι δυνατόν νὰ ἀνευρεθῇ ἀρχὴ τις ἐξηγοῦσα τὴν ποικίλην ἰδίαν πράξιν τῆς Ἀνατολῆς; Ἡ μήπως δὲν πρόκειται περὶ μυστηρίου καὶ δὲν εἶναι τὸ ζήτημα δογματικόν;» (σ. 28). Κατὰ τὸν συγγραφέα «ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία οὐδέποτε ἐδίδαξεν, ὅτι οἱ αἰρετικοὶ ἔχουσιν ἅγιον Πνεῦμα καὶ μυστήρια σωτηριώδη καὶ δὴ καὶ λουτρὸν καθαρτήριον ἐν βάπτισμα μετὰ τῶν σωτηριωδῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ γνωρίζει τὸ τῆς Ὁρθοδοξίας, τὰλλα εἶνε μιάσματα» (σ. 29), «Ἡ ἐκκλησία δὲν διαφωνεῖ πρὸς ἑαυτήν, ὡς νομίζουσι τινες, ἀφ' ἑνὸς μὲν παραδεχομένη ἑαυτὴν ὡς μόνην ταμουῶνον, τῆς χάριτος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐν τῇ πράξει μὴ ἀναβαπτίζουσα αἰρετικούς τινας.... τότε ἡ ἐκκλησία θὰ παρίστατο διαφωνοῦσα ἂν ἔλεγεν ὅτι, τινὲς αἰρετικοὶ ἔχουσι μυστήριον πραγματικὸν καὶ σωτήριον, τινὲς δὲ οὐχὶ ἀλλὰ τοῦτο οὐδέποτε εἶπε δητῶς οὐδὲ ἐμμέσως ἐν τῇ πράξει παρεδέχθη ποτέ. Πάντα τὰ τῶν αἰρετικῶν βαπτίσματα «ἀλυσιτελῆ αὐτοῖς» κατὰ τὸν μ. Ἀθανάσιον, πάντα εἶναι κενοὶ τύποι, οὗς ἄλλοτε ἢ μὲν ἐκκλησία ἐπαναλαμβάνει, ὅταν μάλιστα οὗτοι εἶναι ὅλως διάφοροι τῶν ὀρθοδόξων, ἄλλοτε δὲ δὲν ἐπαναλαμβάνει, διὰ νὰ παρηγορήσῃ ἑξωτερικῶς αἰρετικούς τινας καὶ προσελκύσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ μάλιστα, ὅταν οὗτοι διετήρησάν πῶς, τὸν ὀρθὸν ἑξωτερικὸν τύπον αὐτῆς.

Ἡ ἐκκλησία ἐπισημως ὁμιλεῖ περὶ τοῦ τρόπου τῆς παραδοχῆς τῶν αἰρετικῶν, οὐδέποτε δὲ εἶπεν ὅτι οὗτοι ἔχουσιν ἐπὶ αὐτῆς ὄχι μυστήρια καὶ δὴ βλάβη. Ἡ οἰκονομία κατὰ ταῦτα γίνεται περὶ τὸ δευτεροῦν, τὴν μὴ ἐπανάληψιν τοῦ τύπου, καὶ ὄχι περὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ μυστήριον, ὡς νομίζουσι τινες διότι οἰκονομία εἰς μυστήρια καὶ δόγματα. κατ' ἡμᾶς δὲν χωρεῖ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ. . . Ἐν τῷ ζητήματι τοῦ βαπτίσματος τὸ μὲν φύσει ἄκυρον δύναται ἡ ἐκκλησία νὰ καταστήσῃ ἔγκυρον καὶ σωτήριον θαυματουργικῶς ἀναζωογονοῦσα αὐτό, ἀλλὰ τὸ φύσει ἔγκυρον καὶ σωτήριον δὲν δύναται νὰ καταστήσῃ ἄκυρον, διότι ὅστις ἐσώθη διὰ τοῦ βαπτίσματος ὑπὸ τοῦ Κυρίου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταδικασθῇ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας» (σ. 31)

Αὗται εἶνε αἱ κυριώτεραι ἰδέαι καὶ σκέψεις τοῦ συγγραφέως πρὸς λύσιν τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου καὶ δυσχεροτάτου ζητήματος τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν, τονίζοντος ὅτι «οὕτω μόνον ἡμεῖς ἠδυνήθημεν νὰ συμβιβάσωμεν τὴν ἀκριβείαν καὶ οἰκονομίαν, τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πράξιν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, δόντες εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο βάσιν καθαρῶς κανονικὴν ἀντιδογματικῆς» (σ. 32).

Αἱ ἰδέαι αὗται καὶ σκέψεις τοῦ συγγραφέως πρέπει νὰ ἐξετασθῶσιν ὅπως οὕτω διαφοπισθῇ τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα. Ἰδίᾳ πρέπει νὰ διαφοπισθῶσι τὰ ἀκόλουθα σημεῖα.

1. Πῶς ἡ ἀρχαία ἐκκλησία ἐξήτασε τὸ ζήτημα τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν ἀπὸ καθαρῶς κανονικῆς ἀπόψεως καὶ οὐχὶ δογματικῆς, ἀφοῦ κατὰ τὸν συγγραφέα ἡ ἀρχαία ἐκκλησία ὤρμητο πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας δὲν ὑπάρχει ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἄρα ἐκ δογματικῆς ἀρχῆς.

2. Ἀφοῦ κατὰ τὸν συγγραφέα ἡ ἀρχαία ἐκκλησία ἐθεώρει τὸ βάπτισμα τῶν αἰρετικῶν καθόλου ἄκυρον, ἐδέχετο δὲ τινὰς τούτων διὰ χρίσματος, ἢ μετανοίας, ἢ λιβελλοῦ, κατ' ἀνάγκην θὰ ἐδέχετο ἡ ἐκκλησία ὅτι τὸ βάπτισμα δύναται νὰ τελεσθῇ καὶ ἄνευ τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος, ὅπερ ἄτοπον.

3. Φρονῶν ὁ συγγραφεὺς ὅτι «ὁ αἰρετικὸς ἔχει πολλάκις τυπικῶς ὀρθὸν βάπτισμα ἢτοι κρατεῖ εἰσιτήριο. διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἄλλ' ἄνευ ἀξίας καὶ ὅταν παρουσιασθῇ τοῦτο εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν ἀμέσως ἀναγνωρίζεται τὸ ψεῦδος αὐτοῦ καὶ ἡ ἀκυροῦται καὶ ἐφοδιάζεται ὁ ἐπιστρέφων διὰ νέου, ὅπερ εἶναι τὸ τακτικὸν καὶ οὐ ἄνευ οὐδεὶς εἰσέρχεται εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου, ἢ οἰκονομικῶς δὲν ἐφοδιάζεται μὲν διὰ

νέου, ἀλλὰ δι' ἄλλης τινὸς πράξεως κατακυροῦται αὐτῷ τὸ δικαίωμα τῆς εισόδου καὶ ἐπιτίθεται οὕτως εἰπεῖν ἡ γνησία σφραγίς ἐπὶ τοῦ ψευδοῦς εἰσιτηρίου» (σ. 30) καὶ ὅτι ἡ «ἐκκλησία δύναται νὰ καταστήσῃ τὸ φύσει ἄκυρον βάπτισμα ἔγκυρον καὶ σωτήριον θανατοουργικῶς ἀναζωογονοῦσα αὐτὸ» (σ. 31), δέχεται ὀφθαλμοφανῶς τὴν θεωρίαν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, καθ' ἣν τὸ βάπτισμα ἐντίθησιν τῷ δεχομένῳ αὐτὸ σφραγίδα ἣτις ἀναζωογονεῖται ἐν τῇ ἐπιστροφῇ ἐκ τῆς αἰρέσεως. Τὴν γνώμην ὁμοῦ ταύτην τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ἣν δὲν δέχεται ἡ Ἀνατολική, ἔπρεπε νὰ ἀποδείξῃ ὁ συγγραφεὺς, ὅστις πρέπει νὰ ἀποδείξῃ ἔτι ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐκτὸς τοῦ βαπτίσματος καὶ δι' ἄλλης τινὸς πράξεως καὶ δὴ τοῦ χρίσματος, τῆς μετανοίας καὶ τοῦ λιβέλλου ἔτι, καθιστᾷ δυνατόν τὴν εἴσοδον τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἐκκλησίαν παρέχουσα αὐτῷ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ δὴ τοῦ προπατορικοῦ καὶ τὴν ἀναγέννησιν.

K. I. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ἐμμ. Ι. Καρπαθίου Συμπλήρωσις τοῦ χάσματος τῆς πρὸς Διόγγητον ἐπιστολῆς (ἐπιστημονικὴ ἀνακοίνωσις) (Γρηγόριος ὁ Παλάμας ἔτος θ' τεύχ. 111 Μαρτίου 31 τοῦ 1925 σ. 117—129).

Ὁ παν. Ἐμμ. Καρπάθιος, ὅστις καὶ ἄλλοτε εἶχεν ἀσχοληθῆ περὶ τοῦ προσώπου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἱεροθέου, ἰδίᾳ περὶ τῶν γνωστῶν ἀποσπασμάτων, τῶν ὑπὸ τοῦ Μαι τὸ πρῶτον ἐκδοθέντων λατινιστῶν ἐκ μεταφράσεως ἀραβικῆς καὶ φερόντων τὴν ἐπιγραφὴν «*Hierothei apostolorum discipuli et Athenarum episcopi*» (περὶ βλ. Ἀνάπλασις φύλ. 19 καὶ 20), διὰ τῆς ἀνωτέρω διατριβῆς προσπαθεῖ νὰ δείξῃ ὅτι τὰ μνημονευθέντα ἀποσπάσματα πληροῦσι τὸ μεταξὺ τοῦ Χ καὶ XI κεφαλαίου τῆς πρὸς Διόγγητον ἐπιστολῆς ὑφιστάμενον χάσμα. Τὰ ἐπιχειρήματα ὁμοῦ τοῦ παν. Καρπαθίου πρὸς ἀπόδειξιν τῆς θέσεώς του εἶνε ἀσθενῆ, ἀνίσχυρα καὶ αὐθαίρετα οὐδὲν ἀποδεικνύοντα, παρὰ τὴν πεποίθησιν τοῦ συγγραφέως φρονοῦντος ὅτι ἔχει ἀποδείξει τὴν θέσιν του «*μεθ' ἧς πλείστης πιθανότητος*» (σ. 117), ὡς ἡ ἀπλῆ ἀνάγνωσις τούτων δεικνύει. Οὕτω ἵνα μὴ ἀναφέρω ἄλλα, ὁ συγγραφεὺς αὐθαίρετως νομίζει ὅτι τὰ δύο ἀποσπάσματα τοῦ Ἱεροθέου συμπληροῦσιν ἄλληλα διότι, «*ἐν ᾧ ἐν τῷ δευτέρῳ ἀποσπάσματι στρωφᾶται ὁ συγγραφεὺς περὶ τὴν θεότητα τοῦ Κυρίου, ἐν τῷ πρώτῳ ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ*» (σελ. 120). Εἶνε ὁμοῦ ὀφθαλμοφανές ὅτι ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἀποσπάσμασιν ὁ συγγραφεὺς θέλει νὰ δείξῃ ὅτι ὁ Χριστὸς εἶνε θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός, ὡς ἀπλῆ ἀνάγνωσις τῶν ἀποσπασμά-

των τούτων δεικνύει καὶ ὡς κάλλιστα ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι σημειοῦται «*haec omnia congressit Hierotheus ut unum esse Christum demonstraret deum simul et hominem*» ὡς ἐπίσης εἶνε ὀφθαλμοφανές ὅτι τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα, σκοποῦντα νὰ δείξωσιν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶνε θεὸς ἅμα καὶ ἄνθρωπος δὲν ἠδύνατο νὰ γραφῶσι κατὰ τὸν πρῶτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα, ἀλλὰ πάντως μετὰ τούτων.

Ἐνῶ δὲ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ παν. Καρπαθίου πρὸς ἀπόδειξιν τῆς θεσεώς του εἶνε ἀσθενῆ, ἀνίσχυρα καὶ αὐθαίρετα, οὐδὲν ἀποδεικνύοντα, ὃ πάροχουσιν ἄλλα ἐπιχειρήματα ἰσχυρὰ καὶ ἀναμφίβολα ἀποδεικνύοντα πασιφανῶς τὸ ἐσφαλμένον τῆς γνώμης τοῦ συγγραφέως. Τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων ἀναφέρω δύο μόνον ἀρκοῦντα νὰ ἀποδείξωσι τὸ ἐσφαλμένον τῆς γνώμης αὐτοῦ.

1. Κατὰ τὴν γνώμην πάντων τῶν ἀσχοληθέντων περὶ τὴν πρὸς Διόγνητον ἐπιστολὴν, αὕτη δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐγράφη πρὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δευτέρου αἰῶνος καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διότι ἐκ τοῦ πέμπτου καὶ ἑβδόμου κεφαλαίου αὐτῆς γίνεται δῆλον ὅτι οἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοὶ ἦσαν ἤδη διαδομένοι καὶ γνωστοί. Κατὰ ταῦτα δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὡς συγγραφέα τῆς πρὸς Διόγνητον ἐπιστολῆς τὸν Ἱεροθέον, ἀκμάσαστα καὶ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ παν. Καρπαθίου κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα, καὶ ἐπομένως δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ δύο ἀποσπάσματα τοῦ Ἱεροθέου συμπληροῦσιν τὸ μετὰ τὸ δέκατον κεφάλαιον κενὸν τῆς πρὸς Διόγνητον ἐπιστολῆς.

2. Κατὰ τὴν γνώμην πάντων τῶν ἀσχοληθέντων περὶ τὴν πρὸς Διόγνητον ἐπιστολὴν τὰ μετὰ τὸ χάσμα δύο κεφάλαια (τὸ 11 καὶ 12, τὰ συνεκδοθέντα μετὰ τῆς πρὸς Διόγνητον ἐπιστολῆς, δὲν ἀποτελοῦσι τὸ τέλος αὐτῆς, ἀλλ' ἄλλου τινὸς ἔργου μεταγενεστέρως τῆς ἐπιστολῆς πρὸς Διόγνητον καὶ ὑπὸ ἄλλου συγγραφέως γραφέντος, ὡς ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὕφους καὶ τοῦ ὅτι ἡ μὲν πρὸς Διόγνητον ἐπιστολὴ ἀποτείνεται πρὸς ἓν ἄτομον, ἐνῶ τὰ μετὰ τὸ χάσμα δύο κεφάλαια πρὸς πολλὰ, πασιφανῶς ἀποδεικνύεται. Τὸ τέλος τῆς πρὸς Διόγνητον ἐπιστολῆς ἐξέπεσε τοῦ χειρογράφου εἰς ὃ περιείχετο ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ὡς καὶ ἐκ τινος σημειώσεως τοῦ ἰδίου χειρογράφου δηλοῦται. Τὸ ἐκ τοῦ χειρογράφου ὅμως ἐκπεσὸν μέρος θὰ ἦτο ἐλάχιστον, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ καὶ ἐκ τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῆς πρὸς Διόγνητον ἐπιστολῆς καὶ ἐκ τοῦ δεκάτου ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι ἐγγίζει τὸ τέλος τοῦ ἔργου τούτου.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἡ γνώμη τοῦ συγγραφέως ὅτι τὰ

δύο κεφάλαια, τὰ ὑπὸ τοῦ Μαι ἐκδοθέντα ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἱεροθέου, πληροῦσι τὸ χάσμα τὸ μεταξὺ τοῦ 10 καὶ 11 καὶ 12 κεφαλαίου τῆς πρὸς Διόγγητον ἐπιστολῆς εἶνε ἀτοπωτάτη, τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον συνδέει τρία τεμάχια ἔργων ἀποδεδειγμένως διαφόρων συγγραφέων εἰς ἓν:

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ἐν Κρήτῃ. Ἐμμ. Α. Πετράκι, καθηγητοῦ.

Πρὸ ἡμερῶν ἐπεσκέφθη τὰ περίφημα ἐρείπια τῆς Κνωσσοῦ. Ἐδοκίμασα τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα αἰσθάνονται περίπου ὅλοι ὅσοι ἐπισκέπτονται αὐτά. Ἐν πρώτοις σᾶς κυριεῦει ἓνας ἀπεριόριστος θαυμασμός διὰ τὸν ἐπιστήμονα, τοῦ ὁποίου τὴν σκαπάνην ἔχει ὀδηγήσει ἐκεῖ μία μελετημένη εἴτε τυχαία ἔμπνευσις. Ἀκολουθῶς ἀποκαλύπτεσθε πρὸ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἑμμόνου ἐκείνης θελήσεως, ἡ ὁποία ἐκθάπτουσα μὲ ἱερὰν εὐλάβειαν πολιτισμὸν ἐν ὕπνῳ καὶ ζωῆν προϊστορικὴν, ἐπιχειρεῖ ἀπὸ ὀλίγα συντρίμματα νὰ ἐγειρῇ τὸ ἄλλοτε περιλαμπρον οἰκοδόμημα καὶ ἀπὸ ὀλίγα σωζόμενα χρώματα ζητεῖ νὰ ζωντανεύσῃ εἰκόνα, τὴν ὁποίαν ἡμαῦρῳσαν οἱ αἰῶνες. Καὶ ἐνῶ ὀδηγούμενοι ἀπὸ τὰ διδόμενα τοῦ ἀρχαιολόγου ἀναπαριστᾶτε πρόσωπα καὶ πράγματα προϊστορικά, τῶν ὁποίων τὰ ἔγνη καὶ τὴν σκὰν βλέπτε νὰ πλανῶνται ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, αἰσθάνεσθε λύπην πραγματικὴν διότι ὁ χρόνος εἰς τοὺς σκοτεινοὺς θαλάμους τῆς αἰωνιότητος ἔχει κλείσει τόσον πολυθόρυβον ζωὴν καὶ τοιοῦτον πολυποίκιλον πολιτισμὸν.

Αἱ σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματα ταῦτα μ' ἐκυρίευσαν ἅπαξ ἔτι μὲ τὴν μελέτην τῆς ἐσχάτως ἐκδοθείσης Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας ἐν Κρήτῃ (μέρος Α') ὑπὸ τοῦ λίαν φιλοπόνου καθηγητοῦ φίλου κ. Ἐμμ. Α. Πετράκι· ὁμολογῶ ὅτι ἐξενίσθη καὶ ὁ ἴδιος τὸ πρῶτον μὴ δυνάμενος νὰ ἐξηγήσω τὴν σχέσιν μεταξὺ μᾶς Ἐκκλητικῆς Ἱστορίας καὶ τῶν σκέψεων καὶ αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα ἤγειρεν ἐν ἐμοὶ ἐν ἀρχαιολογικῶν ἐρειπίων ὡς ἡ Κνωσσός. Κατ' οὐσίαν ὅμως ἐπρόκειτο περὶ παραστάσεων λίαν συγγενῶν. Οὐδεμίαν ὑπάρχει ὑπερβολὴ εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ὁ φίλος καθηγητῆς ἀνέλαβεν ἱστορικὴν ἀνασκαφὴν δυσχερείας πρώτου μεγέθους. Τὸν ἐμπνέει καὶ καθοδηγεῖ μία ἐπιθυμία: νὰ φέρῃ εἰς φῶς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος τοῦ Κρήτης. Στοιχεῖα καὶ μέσα τοῦ λείπουν. Οὐδεμίαν παρομοίαν συστηματικὴν ἐργασίαν καὶ μονογραφίαν ἔχει προσηγηθῆ. Τὸ γνωρίζει ἄριστα ὁ ἴδιος. Καὶ ὅμως δὲν διστάζει νὰ προχωρήσῃ. Ὀπλίζεται μὲ τὴν ἰσχυρὰν καὶ ἑμμόνον θέλησιν τοῦ ἀρχαιολόγου, μὲ θρησκευτικὴν εὐλάβειαν καὶ εὐσυνείδησιν

ἐπιστήμονος εἰσχωρεῖ εἰς τὰ στρώματα τῶν αἰώνων μέχρι τῶν πρώτων τοῦ Χριστιανισμοῦ χρόνων, ἐν πρὸς ἐν περιουλλέγει τὰ ἱστορικά συν-
 τήματα τὰ ἀφορῶντα τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης, τὰ
 κοσμικίζει καὶ καθαρίζει μὲ τὴν δυνατὴν ἀκριβείαν, τὰ συναρμολογεῖ
 καὶ συνδέει, καὶ τὰ ταξιθετεῖ εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν μουσεῖον τῆς
 ἱστορίας του.

Μᾶς δίδει ἐν πρώτοις εἰς γενικὰς πλὴν ἀδράς γραμμάς τὸ πλαίσιον :
 ἀναπαράστασιν τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως, τοῦ πολιτικοκοι-
 νωνικοῦ περιβάλλοντος εἰς τὸ ὁποῖον ἐγεννήθη ὁ Χριστιανισμὸς τῆς
 Κρήτης. Καὶ εἰς τὸ πλαίσιον τοῦτο περικλείει τὴν εἰκόνα τῆς ἐκκλη-
 σιαστικῆς ζωῆς ἐν Κρήτῃ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀποστόλου, τοῦ Παύλου, καὶ
 τοῦ πρώτου Ἐπισκόπου τῆς Κρήτης, τοῦ Τίτου, μέχρι τοῦ Μητροπο-
 λίτου Κρήτης Ἡλίας, ἐφ' οὗ ἡ Ἐκκλησία Κρήτης (ἀρχὰς τοῦ ὀγδόου
 αἰῶνος) ὑπήχθη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κων)πόλεως. Ἡ ἐκλογή τοῦ
 ἱστορικοῦ τούτου σταθμοῦ ὡς τοῦ τέλους μᾶς περιόδου καὶ ἀρχῆς νέας
 διὰ τὴν ἱστορίαν του εἶναι ἱστορικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς λίαν ἐπιτυχῆς,
 διότι πραγματικῶς ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἀρχίζει νέα φάσις τῆς
 Ἐκκλησίας ἐν Κρήτῃ, βαρύνουσα σημαντικώτατα καὶ ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς
 ἐξελιξέως, ἥτις πάντως θὰ ἦτο ἄλλοια μὲ τὴν προγενεστέραν ἐκκλη-
 σιαστικὴν θέσιν τῆς Κρήτης.

Βεβαίως τὸ ἱστορικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἐγείρει ὁ φίλος καθη-
 γητῆς ἐπὶ ἔρειπίων καὶ συντριμμαίων, ἐπὶ ἀραιῶν καὶ σπανιζόντων
 ἱστορικῶν δεδομένων, δὲν εἶναι καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι πλήρης.
 Εἶναι ὅμως σκελετὸς ἀκριβῆς μὲ στύλους ἀρχιτεκτονικὰ ἀνυψωμένους,
 μὲ ἀνάγλυφα ἐπιστημονικῶς ἀναπαριστώμενα. Ἡ σαφήνεια τοῦ ὕφους,
 ἡ συνοχὴ τοῦ ὅλου ἔργου, ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία τῶν ἀφορώντων
 τὰς σεβασμίας μορφὰς τὰς ἀντιπροσωπευούσας τὴν ἱστορίαν τῶν ὑπὸ
 διαπραγμάτευσιν αἰώνων προσδίδουν εἰς τὸ ἔργον τὴν δυνατὴν τελειό-
 τητα. Καὶ ὅταν νεώτερα ἱστορικὰ στοιχεῖα ἀνευρισκόμενα θὰ ἐπιχύ-
 σουν πληρέστερον φῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἱστορίαν τῆς Κρήτης καὶ
 ἄλλοι εὐτυχέστεροι συγγραφεῖς θὰ συμπληρώσουν αὐτήν, ἡ φιλότιμος
 ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ φίλου καθηγητοῦ θὰ χρησιμεύσῃ πάντοτε
 ὡς πρώτη συμβολή, ὡς σκελετὸς τῆς ὅλης οἰκοδομῆς. Καὶ τοῦτο θὰ
 ἦναι πολὺ γενναῖον καὶ ἐπαξία ἠθικὴ ἀμοιβὴ τῶν κόπων του.

Οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἐν Αἰγύπτῳ αἱ ἐν Αἰγύπτῳ ταραχαὶ καὶ αἱ Ἀθανασιαναὶ ἔριδες, ὑπὸ Η Idris Bell. Λονδίνον 1924, XII—140 μετὰ 5 πανομοιότυπων.—Ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ Μελιτιανοῦ σχίσματος καὶ δὴ εἰς τὰ ἔτη 330—340 πρὸ τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου καὶ μετ' αὐτήν, παρέχει δὲ νέα στοιχεῖα περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ὃν, ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς τοῦ πατύρου, ἔξ οὗ ἠντλήθησαν αἱ νέα αὐταὶ πληροφορίες, εἶνε μελιτιανός, παριστᾷ διὰ σκοτεινῶν χρωμάτων, καὶ διὰ τοῦτο ἢ περὶ τῶν νέων τούτων πληροφοριῶν ἀλήθεια ἀνάγκη νὰ ἔξετασθῇ ἐν ἀντιβολῇ πρὸς τὸ σύνολον τῶν ἄλλων πηγῶν τῆς πολυταράχου ἐκείνης περιόδου τοῦ βίου τοῦ μεγάλου τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου.

A. N. Δ.

Ὁμιλίαι ἀποδιδόμεναι εἰς τὸν ἁγ. Γρηγόριον τὸν θαυματουργόν.—Διὰ βραχέος κριτικοῦ σημειώματος ἐν τοῖς Analectis Bollandianis τόμ. 43 (1925) σελ. 86—95 ὁ γνωστός ἀσομμιονιστῆς Jugie ἀποδεικνύει ὅτι λόγοι ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ ἐνισχύουσι τὴν καὶ ἀρχαιότερον, ὑπὸ παλαιότερων ἐκδοτῶν, ἔξενεχθεῖσαν γνώμην ὅτι αἱ παρὰ Migne Patr. gr. t. 10 col. 1145—1178 εἶνε προϊόντα οὐχὶ τοῦ μεγάλου ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας, ἀλλ' ἀγνώστου ρήτορος μετὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα, συλήσαντος ὁμιλίας τῆς Π.Κ.πόλεως Πρόκλου καὶ τοῦ ἱεροσολυμίτου πρεσβυτέρου Χρυσίππου († 479).

A. N. Δ.

Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς: ἱστορικὴ μελέτη ὑπὸ Gustave Bardy ἐν Louvain 1923 σ.λ. XII—581—Τὸ λίαν ὀγκῶδες καὶ πολυμαθείας ἔργον ἔξεδόθη ὡς τέταρτος τόμος τοῦ Spicilegium sacrum τοῦ ἐν Louvain πανεπιστημίου. Ἐν αὐτῷ ὁ σ. περὶ τὸ πρόσωπον τοῦ θορυβοποιοῦ τῆς Ἀντιοχείας ἀρετικοῦ συνεκόμισεν ἀφθονον καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἄσχετον ἀμέσως πρὸς τὸ πρόσωπον καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ Σαμοσατέως ὑλικόν. Ἀφορμώμενος ἐκ δευτερευουσῶν λεπτομερειῶν, π. χ. περὶ ψευδεπιγράφων ἔργων ἀποδιδομένων εἰς τὸν αἵρετικὸν τοῦτον, ἢ περὶ τοῦ ἀντιοχείου περιβάλλοντος, ἀνατρέχει εἰς τὴν ἴδρυσιν αὐτῆς τῆς μεγάλης πόλεως καὶ ἐκτίθησι τὸν βίον αὐτῆς μέχρι τῶν μέσων τοῦ γ' αἰῶνος, ἢ πραγματεύεται γενικῶς περὶ νοθείας τῶν κειμένων ἐν Ἀνατολῇ, περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἰγνατίου μέχρι Βηρούλλου τοῦ ἐπ. Βόστρων θεολογικῆς κινήσεως. Τὴν τύχην τῆς διδασκαλίας τοῦ Σαμοσατέως παρακολουθεῖ ὁ σ. ἐπὶ μακρὸν εὐρίσκων τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ εἰς πολλὰς μεταγενεστέρας αἰρέσεις μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Σοκίνου! Ἐκ τούτου τὸ σύγραμμα τοῦτο ἀποβαίνει ἀξιόλογον μᾶλλον ἐκ τῶν συνα-

φῶν ἐξεταζομένων ζητημάτων ἢ ἐκ τῆς περὶ αὐτοῦ τοῦ Σαμοσατέως ἐρεῦνης.

Α. Ν. Δ.

Ὁ ἅγ. Δημητριανὸς ἢ Δημήτριος ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας.—Ὁ βολλανδιστὴς Paul Peeters ἐκ τῶν διευθυντῶν τῶν *Analecta Bollandiana* ἐν τόμ. 42, 3 καὶ 4 σελ. 288—314 (1924) διὰ νέων ἐρευνῶν διεφώτισε τὰ κατὰ τὸν ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ ἐπισκοπήσαντα ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἄμεσον προκάτοχον Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, Δημητριανὸν μὲν κατὰ τὸν Εὐσέβιον (*Ἐκκλ. Ἱστορ.* 6, 46 σελ. 638 ἐκδ. Schwartz), Δημήτριον δὲ κατὰ τὰ ἀγιολογικὰ μνημεῖα, τὰ λατινικὰ καὶ τὰ συριακὰ. Αἱ ἐρευναι τοῦ P. Peeters ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης συμπληροῦσι σημαντικὸν κενὸν ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου τῆς μεγάλης Ἀντιοχείας, κατὰ τοὺς τετραγαμμένους ἀπὸ τε πολιτικῆς καὶ ἀπὸ θρησκευτικῆς ἐπόψεως ἐκείνους χρόνους τῆς φοβερᾶς ἐπιδρομῆς τῶν Περσῶν τοῦ Σαπώρου καὶ τῶν ἀτυχημάτων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐν Ἀνατολίῃ. Θῦμα τῆς καταστροφῆς ταύτης ὁ ἐπίσκοπος Δημήτριος ἀπήχθη μετὰ πολλοῦ πλήθους εἰς Περσίαν καὶ ἀπέθανεν αὐτόθι. Μετὰ τὴν καταδίκην καὶ ἀπομάκρυνσιν τοῦ διαδεξαμένου αὐτὸν Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας ἐξελέγη ὁ υἱὸς τοῦ Δημητριανοῦ Δόμνος.

Α. Ν. Δ.

Αἱ ἀρχαῖαι συλλογαὶ τῶν θαυμάτων τῶν ἁγίων.—Ὁ γνωστὸς ἐν τῇ μελέτῃ τῆς χριστιανικῆς ἀγιολογίας Ἰππόλυτος De'ehaye ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ἤρξατο δημοσιεύειν μακρὰν καὶ ἐμπεριστατωμένην μελέτην περὶ τῶν ἀρχαίων συλλογῶν τῶν θαυμάτων τῶν ἁγίων μέχρι τέλους τοῦ 5^{ου} αἰῶνος, ἐν τοῖς *Analectis Bollandianis* 1925 τόμ. 42, 1 καὶ 2 σελ. 5—85. Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει πραγματεύεται περὶ τῶν «ἐλληνικῶν συλλογῶν» σελ. 7—73). Ἐκ τῆς ἐρεῦνης καὶ μελέτης τῶν συλλογῶν τούτων δύναται ν' ἀντλήσῃ πολλὰ ὠφέλιμα οὐ μόνον ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικός, ἀλλὰ καὶ ὁ καθόλου ἱστορικός καὶ ὁ λαογράφος, ὁ ἀρχιτέκτων καὶ ὁ κοινωνιολόγος καὶ ὁ ἰατρός. Ὁ σ. ἐπιχειρεῖ νὰ συστηματοποιήσῃ τὰς τε ἀσθενείας καὶ τὰς θεραπείας αὐτῶν, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ τῶν θαυμάτων τῶν ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, Κύρου καὶ Ἰωάννου, Ἁγ. Ἀρτεμίου, Θεράποντος, Ἡσαίου τοῦ προφήτου, ἁγ. Θεοδώρου, Μηνᾶ, τῆς ἁγ. Θέκλης, τοῦ ἁγ. Δημητρίου. «Ἐν ταῖς συλλογαῖς ταύταις—σημειοῖ ὁ σ.—εὐρίσκει τις ἐν ἀφθονίᾳ ὅ,τι ἡμιστὰ πάντων ἐφρόντιζον οἱ συντάκται νὰ παραθέσωσι. Βασίλειος ὁ Σελευκεῖας π.χ. διανοεῖται νὰ ἐκθέσῃ εἰς ἡμᾶς μόνον τὰ κατὰ τὴν ἁγ. Θέκλαν παρέχει ὁμοίως εἰς ἡμᾶς

πλήθος λεπτομερειῶν περὶ τῆς ἐπισκοπικῆς αὐτοῦ ἔδρας καὶ περὶ τῆς χώρας αὐτοῦ, ὡς μάτην θ' ἀνεζητεῖ τις ἀλλαγῶν. Τιμόθεος ὁ Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ ἅγ. Σωφρόνιος ἀνοίγουσιν ἀπροσοκλήτους δρίζοντας περὶ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθιμῶν τῆς Χριστιανικῆς Αἰγύπτου. Τὰ θαύματα τοῦ ἁγ. Δημητρίου ἐγράφησαν ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ νὰ δοξάσωσι τὸν μεγαλομάρτυρα εἶναι ἐν τούτοις μνημεῖα μεγίστης σπουδαιότητος διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης» (σ. 65).

Α. Ν. Δ.

M. Goguel, Introduction au Nouveau Testament IV (première partie) Paris 1925.—Ὁ παρὼν τόμος ἐκ σελ. 421 τῆς περισπουδάζουσιν εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Κ.Δ. τοῦ Γάλλου διαμαρτυρομένου ἐξηγητοῦ περιλαμβάνει τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἁπ. Παύλου.

Π. Ι. Μ.

Τοῦ αὐτοῦ, *Jesus de Nazareth, Mythe ou histoire?* Λαμπρὰ μονογραφία ἐκ σελ. 314 Paris 1925.

Π. Μ.

L. Haefeli, Cäsarea am Meer. Topographie und Geschichte der Stadt nach Josephus und der Apostelgeschichte. (Neutestament-Abhandlungen X 5 Münster 1923). Ἐνδιαφέρουσα μονογραφία περὶ τῆς Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης (τῆς παρὰ τὴν Μεσόγειον) συνδεομένης μετὰ τοσοῦτων ἀναμνήσεων ἐκ τῆς παλαιοτάτης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Π. Ι. Μ.

Erwin Preuschen (†) Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des N. Testaments und der übrigen urchristl. Literatur. 2a ἔκδοσις ἐξ ὀλοκληρου ἐπεξεργασμένη ὑπὸ τοῦ ἐν Γοττίνγκη καθηγητοῦ κ. *Bauer*. Ἐξεδόθη ἤδη τὸ α' μέρος Giessen 1925.

Π. Ι. Μ.

J. Kögel, Biblisch-theolog. Wörterbuch der neutestamentl. Gräzität. Ἐκδ. 11η. Gotha-Stuttgart 1923.

Π. Ι. Μ.

G. Dupont, Le fils de l'homme ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ μελέτη σελ. 8+167. Paris 1925.

Π. Ι. Μ.

Ih. Zahn, Die Offenbarung des Johannes. Ἐξεδόθη ἤδη (1924) ἡ ἑρμηνεία τῶν 5 πρώτων κεφαλαίων ὑπὸ τοῦ Νέστορος τούτου τῆς Γερμανικῆς βιβλικῆς ἐπιστήμης τῆς Κ.Δ.

Π. Ι. Μ.

W. Schauf, Sarx. Der Begriff «Fleisch» beim Apostel Paulus. ἐκ σελ. 16+208. Neutestament. Abhandlungen XI 1 2 Münster 1924.—Ὁ σ ἐξετάζει τὴν περὶ σαρκὸς διδασκαλίαν τοῦ ἁπ. Παύλου ἐν συνδυασμῷ μάλιστα πρὸς τὴν περὶ ἀπολυτρόσεως διδασκαλίαν αὐτοῦ.

Π. Ι. Μ.

Eberhard Nestles Einführung in das Griechische N. Testament.

4 Auflage völlig umgearbeitet von *Ernst von Dobschütz* Göttingen 1923. Πολύτιμος ὁδηγὸς εἰς τὴν μελέτην τῶν προβλημάτων τῆς

κριτικῆς τοῦ κειμένου τῆς Κ. Δ.

P. I. M.

Einführung in das N. Testament. Bibelkunde des N I Gesichte und Religion des Urchristentums von D Rud. Knopf — Τὰ εὐσύνοπτον καὶ περιεκτικώτατον τοῦτο βιβλίον ἐμφανίζεται ἤδη μετὰ τὸν πρόωρον τοῦ συγγραφέως θάνατον εἰς β' ἔκδοσιν ἐπεξεργασμένον τῇ συμπράξει τοῦ καθηγητοῦ H. Lietzmann ὑπὸ τοῦ ἐρμητευτοῦ τῆς 'Ιένης H. Weinel, Göttingen 1923.

P. M.

M. *Meinertz*: Die Gleichnisse Jesu. 3 Aufl. Münster i W 1921 (Bibl. Zeitf. ragen 8 Folge 3) 4 Heft). Χρησιμεύει εἰς τὴν ὁρθὴν τῶν εὐαγγελικῶν παραβολῶν κατανόησιν.

P. I. M.

Δημητρίου Π. Πασχάλη, 'Ολίγαι σελίδες ἐκ τῆς κατὰ τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἱερὸν ἀγῶνᾶ 'Εκκλησιαστικῆς 'Ιστορίας "Ανδρου καὶ Σύρου. 'Εφημερίς «Κυκλαδικὸν Βῆμα» 'Αθήναι, ἔτος Α' ἀρ. 3.—'Ο ἔνθους περὶ τὰ ἐκκλησιαστικά ἴδια ἐρευνητῆς ἀρθρογράφος, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἑκατονταετηρίδος τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ Σύρου, ἐκθέτει τὰ τοῦ βίου τοῦ ἱδρυτοῦ, πρότερον μὲν ἐπισκόπου Μυρίννης Σωφρονίου, εἶτα δὲ 'Επισκόπου γενομένου "Ανδρου τῷ 1836.

E. I. K.

Δημητρίου Π. Πασχάλη, 'Η ἐν Κάτω Κάστρῳ τῆς "Ανδρου Σχολῆ 'Ελληνικῶν γραμμάτων, ἐν 'Αθήναις, 1925. σελ. 49. ('Ανατύπωσις ἐκ τοῦ Δελτίου τῆς 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας τῆς 'Ελλάδος). 'Ο συγγραφεὺς ἐπιμελῶς χρησιμοποιοῦν τὰς σχετικὰς πηγὰς καὶ βοηθήματα, προσφέρει ἡμῖν διὰ τῆς μονογραφίας ταύτης ἐνδιαφέρουσαν συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παιδείας ἐν 'Ελλάδι ἐπὶ Τουρκοκρατίας. 'Αξιοσημείωτον, ὅτι καὶ τῆς ἱστορικῆς ταύτης Σχολῆς ἱδρυτῆς, διδάσκαλοι καὶ προστάται ἐχημάτισαν κληρικοί.

E. I. K.

Καλλινίκου Ν. Παπαδοπούλου, Πρωτοπρεσβυτέρου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ 'Εκκλησίας καὶ Προϊσταμένου τῆς ἐν Μαγκεστρίᾳ 'Ελληνικῆς Κοινότητος. Τὰ θεμέλια τῆς πίστεως. Κατηχητικὰ μαθήματα. Ἐν 'Αλεξανδρείᾳ, Πατρ. Τυπογραφεῖον, 1924. Σελ. ιβ' + 402 + 6. Μετὰ πίνακος ὀνομάτων.—Περὶ τοῦ ἔργου τούτου θὰ γράψωμεν ἐν τῷ ἐπομένῳ τεύχει τῆς «Θεολογίας».

Δ. Σ. Μπαλάνου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Χριστιανισμὸς καὶ σκηνή. Διάλεξις γενομένη εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ «'Εθνικοῦ Θεάτρου» τὴν 17 Δεκ. 1924. 'Ἐκδ. τῆς «'Επαγγελματικῆς Σχολῆς Θεά-

γρου», Τύπ. «Ἀκροπόλεως» 1925.—Ἱστορικὴ ἀνασκόπησις καὶ ἐξηγήσις τῆς ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀρχαιοτάτῃ στάσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὴν ἐθνικὴν σκηνὴν καὶ τῆς πρὸς τὸ θέατρον σχέσεως αὐτοῦ κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Ἀκαδημικοὶ περίπατοι: Ἀπολογητικαὶ συζητήσεις περὶ τῶν ὑψίστων προβλημάτων. Βιβλιοθήκη «Ἀναπλάσεως» Ἀθήναι. Τύποις «Φοῖνικος» 1925 (σελ. 104).—Ὑπὸ διαλογικὴν μορφήν συζητήσεων μεταξὺ ἐπιστημόνων εἰς πάσας σχεδὸν ἀνηκόντων τὰς ἐπιστήμας ἀπλούστευσις χάριν τῶν πολλῶν τῆς ἀπολογητικῆς διαπραγματεύσεως τῶν μεγίστων προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως. Τὸ τεῦχος τοῦτο, πρῶτον τῆς ὑπολογιζομένης σειρᾶς, ἀποτελεῖ τὴν γενικὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν διαπραγματεύσιν τῶν κυριωτάτων θεμάτων, περιλαμβάνει δὲ τρεῖς «περίπατους» ὑπὸ τοὺς τίτλους «Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς», «Ἡ Ἀπολογητικὴ» καὶ «Σκοπὸς καὶ μέσα». Οἱ ἐπιστήμονες (Φυσιολόγος, Φιλόσοφος, Ἱστορικός, Φιλολόγος, Ἰατρός, Νομικός, Μαθηματικός, Φυσικός, Θεολόγος καὶ Ἀπολογητὴς κλ.) περιπατοῦντες παρὰ τὰς στήλας τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ περὶ αὐτοὺς κάλλους τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης ἤρξαντο συζητοῦντες περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, καὶ κατόπιν περὶ τῆς Ἀπολογητικῆς ὡς ἐπιστήμης ἀμύνης καὶ δικαιοσύνης τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τῶν ἀνέκαθεν πολεμησάντων αὐτῶν καὶ καθ' ὅλον κατὰ τῆς ἀπιστίας, καὶ περὶ τῶν μέσων, δι' ὧν ἡ Ἀπολογητικὴ προοδοποιεῖ εἰς τὴν πίστιν. Τὸ προσεχὲς τεῦχος θὰ ἀσχοληθῇ περὶ τῆς θεησκείας καὶ τοῦ Θεοῦ.

Δημητρίου Σ. Μπαλάνου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Εἶνε ἀναγκαῖα καὶ σκόπιμος ἡ συγκλησις Οἰκουμενικῆς Συνόδου, Ἀθήναι, Τύποις «Φοῖνικος» 1925.—Προσαγωγὴ ἐπιχειρημάτων περὶ τοῦ ὅτι οὐδὲν συντρέχει σήμερον ὅπως συγκληθῇ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.

Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Ὁ Πόντιος Πιλάτος. Βιβλιοθήκη «Ἀναπλάσεως» Ἀθήναι, Τύποις «Φοῖνικος» 1925.—Ἐν τῷ τευχῇ τούτῳ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τε εὐαγγελικῶν κειμένων, ἱστορικῶν μαρτυριῶν, τῶν Ἀποκρύφων καὶ διαφόρων παραδόσεων ἐκτίθεται πᾶν ὅ,τι εἶνε γνωστὸν περὶ τοῦ Πιλάτου, διὰ τῆς ἀναλύσεως δὲ τῆς ὑπ' αὐτοῦ γενομένης ἀνακρίσεως τοῦ Κυρίου παρέχεται ἡ ψυχολογία τοῦ Πιλάτου καὶ ἐκτιμᾶται τὸ μέτρον τῆς εὐθύνης του ἐν τῇ κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος.